

Bevonás – felzárkózás – integráció: Az ormánsági romák foglalkoztathatóságának javulása

Inclusion and Integration: Increasing the Employability of the Roma in Ormánság

ÖTVÖS MÓNKA

Összefoglalás

Az Ős-Dráva Program egyik fő célja a helyi közösségek társadalmi és gazdasági válság-állapotának megoldása, köztük a roma lakosságé. Az Ormánság egyike a leghátrányosabb helyzetű térségeknek a Dráva mellett, a roma népesség magas arányával. A romák felzárkózása, integrációja függ – a foglalkoztathatóság, a képzés, a lakhatási feltételeik javítása és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés négy tényezője mellett – aktív részvételüktől és gazdasági-társadalmi környezetük bevonásától.

Kulcsszavak: *romák – felzárkózás – bevonás – integráció – foglalkoztatás – képzés*

Abstract

One of the main goals of the Old-Drava Programme is to solve the social and economic crisis states of local communities, including those of the Roma. The Ormánság by the River Drava is one of the least developed and most segregated areas with a high ratio of Roma inhabitants. Social inclusion and re/integration of the Roma depend on four factors: employability, trainings, improving living conditions and access to services – in addition to their active participation and to the inclusion of their economic and social environment.

Keywords: *Roma – inclusion – integration – employment – training*

Az Ős-Dráva Program egyik fő célja a helyi közösségek, köztük a cigányság társadalmi és gazdasági válságállapotának megoldása, figyelembe véve a természeti környezet adottságait és a tájhasználati lehetőségeket.

Kiss Géza már 1937-ben felhívta a figyelmet az Ormánság egykor 45 magyarlakta falvának többnemzetiségűvé válására, a magyar népesség folyamatosan csökkenő létszámára és arányára. (Kiss, 1937, p. 9) A világháborús veszteségek után következett a kommunizmus kiteljesedésének időszaka, amely a módosabb parasztság ellehetetlenítésével, birtokaik elvesztésével, munkatáborokba való elhurcolásukkal járt együtt, ahonnan nem térhettek vissza a saját falujukba az emberek. (Kovács, 2005, p. 33) Az 1950-es évek elején a Dráva-áradások miatt a folyópart magasabb kiszögellésein lakó cigányokat beköltöztették a falvakba. (Kovács, 1996, p. 350) Politikai megfontolásból sem a térség gazdaságát, sem a közlekedését nem fejlesztették a határsávban. A Kádár-korszak elején került sor a mezőgazdaság teljes kollektivizálására, a körzetesítésekre, amely az őslakos református közösségek felbomlásához, a fiatalok, munkaképesek elvándorlásához vezetett főleg az infrastruktúráisan elmaradott falvakban. A helyükre érkező cigányság letelepedését az elhagyott ingatlanokban a tanácsok gyakran anyagilag is támogatták. (Kovács, 2005, p. 34) Az ingatlanok és a települések kezdtek leértékelődni. A lakosságból a „jó anyagi helyzetűek és viszonylag magas kulturális státusúak” elköltöztek a közeli városokba. (Kovács, 2005, p. 38)

A rendszerváltástól a térség lakossága a szabadságot és jólétet várta, azonban amit kapott, az a létbizonytalanság lett. A határmenti térségek lakosságának többsége a gazdasági rendszerváltás szerkezetátalakításainak és a jugoszláv háború negatív gazdasági hatásainak áldozatává vált. Pécsnek sem volt már szüksége a periferiáján élők ingázására, így a térségben nőtt a munkanélküliség és elvándorlás. Napjainkra az Ormánság a leghátrányosabb helyzetű és szegregálódott térségek egyikévé vált, a roma lakosság magas számával.

Ma az átlagos ormánsági roma lakos alulképzett, munkanélküli vagy inaktív – jobb esetben közfoglalkoztatott, vagy alkalmi munkából élő, – rossz egészségi állapotú, diszkrimináció veszi körül, és támogató segítség nélkül nem tud (re)integrálódni a többségi társadalomba.

A romák felzárkózása egy komplex, négyfókuszú elemzésen alapuló megközelítést igényel a hosszú távú sikeresség és fenntarthatóság szempontjából. Az egyén kompetenciáit, illetve az egyén kompetenciafejlődését figyelembe véve a foglalkoztatási lehetőségek, a képzési szükségletek, a lakhatási feltételek és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés négy tényezőjét kell vizsgálni, melyekre a jelenlegi komplex projektek is töreksenek az integráció elérése érdekében.

Az elemzés első pontja a foglalkoztatás témaköre, mint az integráció alapja. A munkavégzéssel, a dolgozósággal nemcsak jövedelemhez jutnak az emberek, hanem a társadalmi befogadáshoz is közelebb kerülnek. Az Ormánságban azonban nagyon kevés munkalehetőség van az elsődleges munkaerőpiacon, kevés a munkaadó. A legnagyobb munkáltatók általában az önkormányzatok a közmunka programokkal, illetve a nagyobb gazdaságok (például dinnyetermesztők) az alkalmi (szezonális) munkákkal. A romák elhelyezkedését tovább nehezíti az Ormánságra jellemző munkaerő túlkínálat. Az új munkahelyek létrehozása, a munkalehetőségek kiszélesítése a térség felzárkózásához elengedhetetlen. Az erre irányuló törekvések közé tartozik a szociális szövetkezetek létrehozása és működtetése, amelyek viszont többnyire külső forrásbevonások, támogatások nélkül hosszú távon jelenleg nem fenntarthatók. (Simkó & Tarjányi, 2011, p. 116-117)

A munkaadói elvárásoknak általában a romák kompetenciahiány miatt nem felelnek meg. Munkavégzés nélkül pedig igen csekély mértékű, főleg szociális jövedelemhez jutnak a családok. Az Ormánságban a háztáji kertgazdálkodás és állattartás elmaradása a szakmai ismeretek hiánya miatt az önfenntartást is akadályozza.

Az Ős-Dráva Program, a Bizalom és Munka program, az Újra tanulók mezőgazdasági programja és más fejlesztési projektek a térség rurális voltát, valamint a lakosság képzettségi szintjét is figyelembe véve elsősorban az alacsonyabb szintű mezőgazdasági képzéseket (a kiskert-gazdálkodástól a hagyományos agrárképzéseken keresztül az erdőgazdálkodásig) és a vízgazdálkodáshoz kapcsolódó alapképzéseket ösztönzi. A képzések többsége az alapképzettség-hiányokból (írástudatlanság, az olvasási és számolási hiányosságok) eredően csak betanító jellegű, illetve OKJ rész-szakképesítések megszerzésére irányuló tanfolyamok. E képzéseken a „munka és tanulás” gyakorlatorientált felnőttképzési módszertant alkalmazva, jobb szakmai felkészítést kapnak a romák, továbbá munkavállalói kompetenciáik is fejlődnek. Az ormánsági projekt tapasztalatok azt mutatják, hogy a kezdeti támogatások szakszerű felhasználása után a háztáji kertek fenntartása, a földek művelésbe vonása már nem a romák munkavállalási hajlandóságán múlik. Az önfenntartáshoz nélkülözhetetlen háztáji

kertgazdálkodás és állattartás elterjesztése és támogatása az ormánsági roma lakosság körében a felzárkózási folyamat egyik kulcslépése lehet.

A harmadik fókuszpont a lakhatási feltételek és a szegénység hatásának vizsgálatára koncentrál a foglalkoztathatóság és a tanulás szemszögéből. A roma fiatalok iskolai lemaradásának hátterében elsősorban társadalmi okok húzódnak meg. A családi-nevelési környezeti, kognitív hátrányok nagyrészt az életkörülményekből következnek. A családok szegénysége és a lakóhelyi hátrányok függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma hátrányos helyzetű családról van szó, befolyásolják a képzettségi szintet. A tanulást akadályozó legfőbb tényezők egyike a rosszabb egészségi állapot a lakáskörülményekből fakadóan, további faktor az otthoni készségfejlődést, fejlesztést lehetővé tevő erőforrások hiánya a szegénység által is determinálva. (Kertesi & Kézdi, 2012, p. 46) A felzárkózási és a telep-integrációs programok egyik fő beavatkozási területe épp ezért a lakhatási feltételek javítása. A kezdeti eredmények azt mutatják, hogy a következő években nagy hangsúlyt kell fektetni e tevékenységekre nemcsak az önkormányzati, hanem a magántulajdonban lévő ingatlanok esetében is a bennük lakók elkötelezettségére, munkaerejére építve.

Az elemzés negyedik faktora a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, különös tekintettel a szociális, egészségügyi és oktatási, illetve egyéb közszolgáltatások elérhetőségére, mint például a munkaügyi szolgáltatások, a közösségi közlekedés és az internet. Az Ormánságban a szociális ellátásokat, a falugondnoki szolgálatot az önkormányzatok, civil szervezetek – bár különböző színvonalon – de megoldják. Azonban a hetente egyszer-kétszer a falvakban rendelő háziorvos, illetve a Sellyén és Vajszlón igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások nem fedik le az igényeket. 2012-ben a Bizalom és Munka programban Vajszlóra szervezett szűrővizsgálatokon részt vettek olyan felnőttek is, akik még tüdőszűrősen sem jártak eddig életükben. A nők egy része csak szüléskor kerül először kapcsolatba az egészségüggyel. Ennek hátterében a szegénység mellett a közlekedési nehézségek is szerepet játszanak. A térség elszigeteltségét a közlekedés-földrajzi adottságok is erősítik: az aprófalvas térségben a közlekedési pályák nem megyei, hanem országos érdekek alapján épültek ki, és közúthálózata már a szocialista időszakban is elavultnak, fejletlennek volt tekinthető. A közösségi közlekedés piaci alapokra helyezése egyrészt a járatszámok csökkentésével, a vasúti vonalak felszámolásával járt, másrészt a szolgáltatási díjak emelkedésével. A szegénység miatt elszigetelődő lakosságnak a kiadásiigényes szolgáltatások igénybe vételére már nincs lehetősége. Szinte minden olyan szolgáltatástól távol maradnak, ügyeik intézésében elmaradnak, amelyekhez utazás szükséges.

Az elszigetelten élő és a hivatali nyelven alig kommunikáló ormánsági roma emberek nehezen tudnak elboldogulni a foglalkoztatásukhoz szükséges adminisztrációs útvesztőben. Míg a köznapis beszélgetésekben azt halljuk, hogy a romák csak azt tudják, hogy milyen és mekkora juttatásokra jogosultak, a telep-programi tapasztalatok azt mutatják, hogy sokuk számára nem világos, hogy honnan, meddig és milyen feltételek alapján kapják a támogatásokat. Ismereteik e területen is hiányosak és felületesek.

A munkaügyi, hivatali, banki szolgáltatások igénybevétele a többségi társadalom tagjának sem mindig problémamentes, a gyengén kommunikáló, hiányos kompetenciákkal rendelkező ormánsági romák számára ez még nagyobb kihívás. A romák halmozottan hátrányos helyzetéből következően a hivatallal szembeni kiszolgáltatottság-érzet még hatványozottabban jelentkezik náluk, amelyet a bizalmatlanság tovább súlyosbít. Egy 2006-os felmérés szerint a munkaügyi központ kirendeltségein dolgozó munkatársaktól kapott, elhangzott információkat a romák több mint 10%-a nem értette, nem tudta

értelmezni, s a romák számára érthetőbbek voltak a roma szervezet ügyintézői által adott tájékoztatások. (Fact Intézet, 2006)

A magyar közoktatásban a gyerekek iskolai eredményességét alapvetően területi hátrányok és folyományaik, a szülők szociális helyzete, iskolai végzettsége, foglalkozása determinálja. A roma gyerekek szegregációja azonban kétharmad részt szegénységi probléma, amely egyaránt adódik a területi hátrányokból és az iskolarendszer egyenlőtlenségeiből. A területi hátrányok azért jelentenek gondot, mert a területi, lakóhelyi szegregáció együtt jár az oktatási egyenlőtlenséggel. Az ormánsági roma gyerekek többsége Sellyére, illetve Vajszlóra jár iskolába. Az ormánsági intézmények viszonylag jól felszereltek, de oktatási színvonalban nem veszik fel a versenyt a jobb körülmények között működő pécsi iskolákkal.

A mobilpostai szolgáltatások, az önkormányzati hirdetőfal, a műholdas műsorszolgáltatások és az esetlegesen elérhető internet biztosítják számukra a kommunikációs szolgáltatásokat. Az átlagosnak tekinthető ormánsági aprófaluba mobilposta nem minden nap jár, az önkormányzat a helyi ügyekkel foglalkozik, a parabolaantennák sokszor már csak díszek a házakon, hiszen az előfizetésre már nem futja, s a számítógépekkel való ellátottság is igen alacsony, nemhogy az internet előfizetés megléte. (Órszigethy, 2010, p. 35)

A bemutatott négytényezős vizsgálatból jól látható, hogy az ormánsági romák felzárkózási folyamatát az elejétől a végéig tervezni és nyomon követni szükséges. Egyéni fejlesztési tervük egy komplex többlépcsős folyamat alapidokumentuma, mely a vizsgált négy tényező mellett az egyén és környezete társadalmi-gazdasági adottságait is figyelembe veszi.

A terv első lépése a kompetenciák és a társadalmi-gazdasági környezet felmérése. A kompetencia-felmérések eredményei azt mutatják, hogy többségüknél – elsősorban az alapkompentenciák fejlesztése mellett – az életvitel megváltoztatására kell helyezni a hangsúlyt az önfenntartás és a munkavállalói kompetenciák irányába mutatóan. Alapkompentenciák fejlesztése a szakmai képzések megalapozása mellett nagymértékben hozzájárul a sikeresebb, érdekérvényesítőbb hivatalos ügyintézés képességéhez is. A projekt tapasztalatok szerint az új szakmai tudás és képességek birtokában már alkalmassá válnak mezőgazdasági (értékteremtő, termelő) közfoglalkoztatásba kerüléshez, mely a hazai foglalkoztatási politikát és gazdasági környezetet tekintve is szükségszerű cél. Egy másik lehetőség számukra a kevés számú szociális szövetkezetbe való belépés. A magasabb szintű szakmai végzettség megszerzésével lakóhelyükön és annak szűkebb környezetében ugyan nagyobb esélyük lehetne az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedésre, de az Ormánságban a munkaerő-kereslet igen alacsony szinten áll. Magasabb végzettséggel is csak a nagyobb településeken, környező városokban van lehetőségük munkavállalásra.

Az egyéni fejlesztési tervek sikeres ormánsági megvalósításának legnagyobb külső kockázati tényezői a munkahelyek hiánya mellett a társadalmi és gazdasági környezetükben érzékelhető kirekesztés és diszkrimináció. „Napjainkban a magyar felnőtt népesség 80 százalékánál figyelhető meg erős, sőt sokszor szélsőséges formában is felszínre törő romaellenes attitűd és előítéletesség. Ez a megkülönböztetett elutasítás egy komplex, kognitív, affektív és konatív elemeket egyaránt magába foglaló attitűd következménye, ami megjelenik a romákkal szemben érzett nagyfokú fizikai távolságérzetben, a romák iránt érzett mély ellenszenvben és érzelmi elutasításban, az általános gyanakvásban, a romák leértékelésében és a róluk alkotott negatív

sztereotípiákban, egészen a romákkal szemben érzett intoleranciáig és a velük szemben megnyilvánuló súlyos előítéletig.” (Örkény & Vári, 2009, p. 8) Ez jelenik meg burkoltan vagy nyíltan a munkaadónál, a hivatalokban, illetve az egészségügyi és oktatási szolgáltatások nyújtása során.

A roma felzárkózás és integráció komplex megközelítése előkészítést és kooperációt igényel az önkormányzatok, a helyi szolgáltató szervezetek, a civil szervezetek, a roma érdekképviselők és a felzárkózást segítő állami szervezetek (például közoktatási és felnőttképzési intézmények), valamint a potenciális munkaadók részéről. Az együttműködések során pedig olyan fórumokat, platformokat, közösségi tereket hoznak létre a projektek, ahol a többségi társadalom és a roma közösségek közeledni tudnak egymáshoz. A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában megfogalmazott célkitűzések teljesülésének alapfeltétele a romák aktív részvétele mellett a különböző szervezetek együttműködése és elkötelezettsége a felzárkózásuk érdekében, valamint a többségi társadalom befogadó magatartása.

A Bizalom és Munka program megvalósításának tapasztalatai, az Ős-Dráva Programban és a Start mezőgazdasági programokban résztvevő közfoglalkoztatottakkal elért eredmények azt mutatják, hogy van esélye a felzárkózásnak. Azonban arra is rámutatnak, hogy a képzések, a szolgáltatások elérésének elősegítése, a lakhatási feltételek javítása önmagában nem elégséges az ormánsági romák felzárkózásához.

Az egyéni fejlesztések végére érve, a munkavégzési lehetőségek elmaradása vagy hiánya mind a romák, mind a többségi társadalom részéről felesleges befektetésnek, a források haszontalan felhasználásnak tűnik, amely tovább rontja a romák egyébként is negatív megítélését. Ebből adódóan a romák felzárkózása nem lehet sikeres előkészített, a helyi adottságokhoz igazodó munkahelyteremtő, pozitív perspektívát nyújtó fejlesztési programok nélkül.

Irodalom

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának tájékoztatója az 1996-os évről (1996). http://www.kisebbségiombudsman.hu/word/08-06-2008_13_49_12/beszamolo_1996.html

Bizalom és Munka modellprogram (2012). Budapest: Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI).

Foglalkoztatási diszkrimináció. Kutatási összefoglaló a „TE IS” Tolerancia Erősítő Innovatív Szövetség EQUAL programjához (2006). Pécs: Fact Intézet.

Hajdú, Z. (szerk.) (2006). *Dél-Dunántúl*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Kertesi, G. & Kézdi, G. (2009). Roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása (pp. 122-136). In: Fazekas, K. (szerk.). *Oktatás és foglalkoztatás*. Budapest: MTA KTI.

Kertesi, G. & Kézdi, G. (2010). *Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2010/3. Budapest: MTA KTI – Budapesti Corvinus Egyetem.

Kertesi, G. & Kézdi, G. (2012). *A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2012/5. Budapest: MTA KTI – Budapesti Corvinus Egyetem.

Kiss, G. (1937). *Ormányság*. Budapest: Sylvester R. T.

- Kovács, T. (2005). A sellyei (–siklói) KSH-térség rövid leírása (pp. 29-52). In: Baranyi, B. (szerk.). *Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kováts, Z. (1996). Határmenti községek demográfiai problémái (Ormánság, valamint Bihar megyei községek példáján) (pp. 349-353). In: Pál, Á. & Szónokyné Ancsin, G. (szerk.). *Határon innen – határon túl. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia*. Szeged: JATE TTK.
- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020)* (2011). Budapest: KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság.
- Örkény, A. & Vári, I. (2009). *Szemponatok és kérdőjelek a magyarországi roma kisebbség tanulmányozásához*. *Fundamentum* 2: 5-16.
- Órszigethy, E. (2010). *Piskó, ahol az adósságot gyűjtik*. *Beszélő* 15 (7-8): 20-35.
- Simkó, J. & Tarjányi, O. (2011). *A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata*.
- Tóth, J. (2009). Az Ormánság helye a magyar térszerkezetben. In: Reményi, P. & Tóth, J. (szerk.). *Az Ormánság helye és lehetőségei. Az Ormánság társadalmi-gazdasági viszonyainak komplex feltárása*. Pécs: IDResearch Kft.